

Svět našeho života

Svět a život – jak často užíváme těchto slov! A jak málo uvažujeme o tom, co vlastně znamenají! Někdy jsme zcela proniknuti pomyslením, jak „krásné je žít“ – a jindy si postěžujeme, že to je „psí život“. Život každého z nás začal tak, že jsme se narodili, a o tom se říká, že jsme přišli na svět. Čeština na rozdíl od jiných jazyků rozlišuje mezi tím, řekneme-li „na světě“ nebo „ve světě“. Je to rozdíl moc důležitý, ale nejčastěji na to vůbec nemyslíme. Na jazyk se vůbec můžeme spolehnout jen někdy; to, co nám jazyk napovídá, je někdy velice významné, ale musíme to vždycky kriticky přezkoumávat, protože v paměti jazyka se uchovávají často zastaralé a neudržitelné pokyny, kterých nesmíme poslechnout, nechceme-li upadnout o chybu a omylu. Jindy se však pokyny určitého jazyka osvědčují jako nenahraditelné, neboť je to právě jazyk, který nám dokáže připomenout nějakou dávnou, hluboce správnou intuici, která byla překryta nějakým schématem, myšlenkovým modelem nebo dokonce povrchností, tvářící se „moderně“. To platí třeba právě o „světě“.

České slovo „svět“ je svými kořeny spjato se světlem. V pozadí je zřejmě jakési předpochopení světa jako osvětlené scény: co není osvětleno, co nevstoupilo do světla, jako by ještě vůbec nenáleželo ke světu, jako by zůstávalo ne-světlem, jakousi propastí, kam se ostatně propadá také vše, co se ze světla a tedy ze světa ztratí, co pomine. Křesťanská tradice hovoří o počátku všeho jako o „stvoření z ničeho“, ale na začátku bible je toto „nic“ vystiženo jako temnota na tváři propasti, v kralickém překladu: „tma nad propastí“. Lidé však už dávno vědí, že ve tmě věci nemizí, protože se zase ukazují, když jsou znovu osvětleny. A když něco doopravdy pomine a zmizí, pak to zmizí i v plném světle. Zůstaneme-li u živých bytostí a především u člověka, pak to, co jako první zmizí i na světle, je život, nikoliv tělo. Není možný život bez těla, tělo bez života je sice možné, ale je mrtvé. Můžeme se tedy tázat: kam se poděl život, když ve světě zůstává jen mrtvé tělo, které už přestalo žít? A odkud přichází život na svět, jestliže svět je plný mrtvých věcí, zatímco živé bytosti se rodí a umírají? Je snad život něco, co ke světu nepatří? Co sice v podobě živých bytostí na svět přichází a zase ze světa odchází, zatímco sám svět je sice osvětlenou, ale mrtvou kulisou? Je-li svět osvětlenou scénou, pak je svět tím, co vidíme, resp. co lze vidět, co je viditelné. Můžeme vskutku svět redukovat na to, co je vidět?

Dnešní astronomie nás poučuje, že to, co můžeme vidět jako hvězdy a souhvězdí, galaxie, soustavy galaxií a takové podivné objekty jako kvazary, vlastně k sobě vůbec nepatří, protože se to naskýtá našemu dnešnímu pohledu pospolu jen náhodou, zatímco ve skutečnosti je třeba to zařadit do různých, časově nejen od nás, ale i do sebe navzájem někdy až neuvěřitelně vzdálených fází a údobí vesmírného vývoje. V tom, co je vidět, se vlastně neukazuje v pravém smyslu slova skutečnost, ale je to spíš podivný koktejl toho, co se z nejrůznějších dávných dob ze skutečnosti zachovalo a co se vlastně náhodou setkalo v jednu chvíli na jednom místě, jako jsou shromážděny kosti mnoha lidí různých generací v jediné kostnici. Jen ohromně výkonné počítače nám dovolují to vše krok za krokem a zkusmo dešifrovat a více méně správně časově a prostorově zařadit, a modelovat tak vývoj vesmíru jako celku. Ale to neplatí jen pro vesmír; dost podobně tomu je i v malém. My totiž nežijeme ve vesmíru astrofyziky, nýbrž v mnohem menším světě jediné planety. A nežijeme dokonce ani na této planetě přímo, ale jsme udržováni a chráněni, ba podpírání ve svém životě nespočetnými jinými živými bytostmi, bez nichž bychom nebyli tím, čím a kým jsme, a bez nichž bychom vůbec nepřežili. Naším světem je tedy biosféra. A zase ne celá biosféra, nýbrž jen její část – i když přesné hranice nemůžeme určit, neboť člověk se přinejmenším dnes a dokonce individuálně může přesouvat z jednoho konce světa na druhý a tedy z jedné části biosféry do jiné. Žít znamená tedy pro člověka žít uprostřed živých bytostí, zejména pak uprostřed lidí, neboť bez druhých lidí se nikdo nemůže stát člověkem.

Český filosof Emanuel Rádl napsal ve své poslední knížce, totiž v Útěse z filosofie, která vyšla až po jeho smrti, v kapitole o živých bytostech, že živé bytosti jsou nehmotné a neviditelné. To není bláznivý nápad někoho, kdo nic netuší o přírodních vědách: Rádl začínal

jako biolog a napsal řadu biologických pojednání. Musíme se proto ptát: co tím mohl myslet? Každý přece ví, že slona nebo psa můžeme zvážit a že je můžeme samozřejmě také vidět. Rádl však poukazuje na to, že vidíme nebo vážíme jejich tělo, ale to nejdůležitější, jejich život, vidět ani vážit nemůžeme. Život je totiž něco jako melodie, jako symfonie – tu také nelze vidět, leda jako partituru. A chcete-li skladbu slyšet a ocenit její stavbu, nemůžete ji zaslechnout v jediném okamžiku, ale musíte si dát čas a trpělivě ji vyslechnout. Kdo slyší jen ty tóny, které právě zní, nemůže slyšet symfonii. K symfonii náleží také a dokonce velmi podstatně, nenahraditelně to, co právě nezní, ale buď již odeznělo, anebo teprve má zaznít. Živá bytost představuje takovou životní melodii, která není a z principu nemůže být přístupná teď a zde jako celek, nýbrž jenom v určité své podobě. Jak bychom mohli vidět třeba psa zároveň jako slepé štěně, dospělého psa a ještě nahluchlého a **poloslepého** starce, který sotva chodí? A přece je to všechno jeden pes! Tento jediný pes je ovšem jako životní celek vsutku neviditelný. To, co je vidět, nikdy není celý pes.

Tohle všechno přece dobře víme, ale nezdá se vám zvláštní, že o tom málo přemýšlíme? Jestliže k samotnému životu dokonce jen na biologické úrovni náleží, že není jenom tím, co je právě prožíváno, nýbrž že každá chvíle života nějak bytostně souvisí s životem celým, s životem jako celkem, i když k tomu celku vždycky náleží také to, co právě neprožíváme, ale co si buď jen zachováváme ve své paměti (a vždycky jen zčásti a nikdy úplně), a také to, na co se připravujeme, i to, co nás překvapí a co nás v životě teprve čeká, pak se rozhodně nemůžeme omezit jen na sebe, ale musíme počítat také s druhými, především s druhými lidmi, ale popravdě řečeno také s mnoha dalšími živými bytostmi. Všechny ty druhé bytosti a zejména druzí lidé, s nimiž jsme se setkávali a s nimi se budeme setkávat, o které jsme se ještě v dětství opírali a kteří se o nás starali, přetvářejíce svět, který by pro nás byl v přímém kontaktu příliš drsný, k našim potřebám a k našemu přežití, všechny ty bytosti musíme přece počítat ke svému životu, tak jako k němu musíme počítat také všechny ty, s kterými budeme spolupracovat, kteří se budou chtít o nás opírat a kteří od nás budou v různých situacích očekávat radu i pomoc a z nichž některým opravdu pomůžeme, zatímco u jiných třeba selžeme a ještě s jinými se dostaneme do konfliktu. Všechny ty bytosti a všichni ti lidé nerozlučně náleží k našemu vlastnímu životu a nemohou z něho být vydělováni, právě tak jako náš život nemůže být vydělován ze životů jejich. A přece my zůstáváme samými sebou a také oni zůstávají sebou samými.

To je to nejpozoruhodnější: ze světa věcí a předmětů nelze vyložit, odkud se bere život, i když onen svět tělesných orgánů, tkání, buněk, velkých i malých molekul, atomů atd. až k těm nejmenším částicím budeme znát stále lépe. A životní melodii nepochopíme nikdy dostatečně hluboce, neporozumíme-li, že je soustředěna (na nižších úrovních) kolem čehosi, na lidské úrovni pak kohosi, co nebo kdo žije, ale není totožný se svým životem a jeho strukturou, ale co po dobu svého života dostává k dispozici své tělo a jeho orgány a s nimi spojené možnosti akcí a aktivit, jimiž může a vsutku dokáže ovlivnit nejen své okolí, ale také svou situaci v něm a buď si zlepšit nebo naopak zhoršit své vyhlídky do dalšího, tím už změněného života. Na biologické úrovni v průběhu velice dlouhých údobí, na lidské úrovni v průběhu historicky krátkého času a v poslední době ve stále rychlejším sledu změn dokáže živá bytost ovlivňovat jak druhé bytosti a vůbec okolí, tak sama sebe a proměňovat tak téměř cokoliv, na co se zaměří a co proměnit potřebuje a chce. To, že některé věci dlouho podržují svou podobu, člověk využívá k tomu, aby jim vtiskl tvar podle svého přání, a ony pak v důsledku setrvačnosti tento jim vnucený tvar zachovávají. Co lze změnit, to člověk podle svých potřeb mění, co změnit nelze, používá k tomu, aby proměny jeho volby zůstaly co možná zachovány. A při tom při všem se stále víc stává sám sebou, tedy někým, kým původně nebyl. A nejde tu jen o proměny tělesné, ani jen o životní příběh a životní osudy, ale právě o toho, kdo s těmi osudy není totožný, nýbrž kdo je pouze prožívá, a kdo není totožný se svým tělem, ale kdo své tělo po dobu svého života má.

Kam jsme to dospěli ve svých úvahách? Svět se nám začal jevit ne už jako osvětlená scéna, nýbrž jako scéna, která má obrovská neosvětlená zákoutí, zůstávající za scénou a mimo scénu. Samo světlo se vyjevuje teprve životu, jehož počátky musíme také předpokládat za scénou a jichž nedohlžíme. To, že každá živá bytost navazuje na jiné, které jí předcházejí, nám ještě vůbec neobjasňuje onu jedinečnost, kterou se sama vyznačuje a která není odvoditelná z jiných

bytostí, jí předcházejících. Nelze mluvit o žádném jednom jediném velkém životním procesu, trvajícím miliardy let, ale vždycky to je jednotlivý konkrétní život určité bytosti, která se zrodila, vyrostla, zestárla a skončila svůj vlastní, individuální, jedinečný život. Svět pak se nevyjevuje jako svět leč takové jedinečné individuální bytosti, která se k němu staví nikoliv tak, jako by celá byla jeho produktem, ale spíše přicházejíc s otázkou a zkoumajíc, co by se s tím světem dalo podniknout. Dokud se živé bytosti ve světě jen zabydlují, svět se jim neotvírá, ale v nejlepším případě jim poskytuje dočasný příbytek a útočiště. Pak ovšem nejde vlastně o svět, ale o pouhé osvětí, v němž je živá bytost uzavřena. Svět se vskutku otvírá jako svět jen bytosti, která sice zrozením na svět přišla a nadále na světě vede svůj život, ale která byla již velmi brzo po svém narození pozvána, aby se stala obyvatelskou světa řečí tím, že si osvojí jeden z jazyků, resp. že se nechá jedním z lidských jazyků adoptovat, osvojit, přijmout za vlastní. Teprve přes „svět řeči“ se otvírá člověku svět jako svět. A zároveň se pak ukazuje, že svět našeho života není ani pouhý vesmír našich kosmologů, ani biosféra našich přírodovědců, nýbrž že to je svět mezilidských vztahů, svět jazyka, svět kultury, svět jedinečných, neopakovatelných aktivit a výtvorů. Příště si ukážeme, jak pro tento náš svět, svět našeho života, ještě mnohem důležitější než to, co jest, je to, co není. To je jen zdánlivý paradox. Vždyť každý z nás přece daleko spíš není, než jest. Ale k tomu se dostaneme ještě později.

(Vysíláno rozhlasem. Natáčení – 20. 1. 1994)